

Στη βυζαντινή τέχνη

Του **ΗΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ**

ΔΕΛΦΙΣ ΧΕΡΣΑΙΟΣ είναι μια από τις παροιμίες με δελφίνια την οποία χρησιμοποιούν και οι Βυζαντινοί για να εκφράσουν το αδύνατο ή αφύσικο και που αντιστοιχεί με τη νεοελληνική: ψάρι στη στεριά. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (10ος αι.) την χρησιμοποιεί στην αλληγογραφία με το φίλο του Θεόδωρο, λέγοντας ότι δεν υπάρχει περίπτωση να τον ξεχάσει εκτός κι αν υπάρχει *βους πελάγιος και δελφίς χερσαίος*. Μάλλον πρέπει να τον ξεχασε, γιατί αν κρίνουμε από τις παραστάσεις με δελφίνια που ανευρίσκουμε στα ψηφιδωτά και στα άλλα έργα τέχνης σε οικίες, επαύλεις, βασιλικές σε απόμερα βουνά και λαγκάδια, τα χερσαία δελφίνια κυρίως κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο θα πρέπει να ήταν, αν όχι περισσότερα, τουλάχιστον ισάριθμα με αυτά της θάλασσας.

Στα ελληνιστικά και υστερορωμαϊκά χρόνια αγαπημένα θέματα αποτελούν οι σκηνές αλιείας και γενικώς θαλάσσιου και ναυτικού βίου με εικονισμοί δελφινιών και παντοίων ειδών από ψάρια. Στις παραστάσεις του θριάμβου του Ποσειδώνος και Αμφιτρίτης, του Διονύσου, του Απόλλωνα και της Θέτιδος, μέσα σε ειδυλλιακά τοπία ερωτιδείς, Νηρηίδες, Τρίτωνες, έφηβοι και κόρες ιππεύουν δελφίνια ή δελφίνοειδή κήτη και ιππόκαμπους. Επίσης μαρμάρινα γλυπτά με δελφίνια αποτελούν τις βάσεις που στηρίζουν τράπεζες συμποσίων ή όπου εκτίθενται τα προϊόντα στις αγορές. Γλυπτά δελφινιών κοσμούν τα άκρα της σκηνής θεάτρων και στη μικροτεχνία ιχθείς και δελφίνια χρησιμοποιούνται ως διακοσμητικά ή περιέχονται σε απεικονίσεις μυθολογικών θεμάτων.

Ερωτεύεται, αγαπά, σώζει

Οι παλαιοχριστιανικές και πρωτοβυζαντινές παραστάσεις δελφινιών αποτελούν συνέχεια της ελληνιστικής και υστερορωμαϊκής αυτής τέχνης και τεχνικής του ψηφιδωτού και της μικροτεχνίας. Αν και αρχικά πολλά θέματα παγανιστικά και χριστιανικά συνυπάρχουν, σταδιακά η χριστιανική διακοσμητική συμβολική βάζει τη σφραγίδα της και κυριαρχεί. Για παράδειγμα ο μύθος του Αρίωνα και η εδραιωμένη αντίληψη για την αγάπη του δελφινιού στη μουσική και στον άνθρωπο εικονίζονται πλειστάκις και προβάλλονται παραδειγματικά σε διάφορες περιπτώσεις. Επίσης ο έρωτας δελφινιών με παιδιά και εφήβους και η σωτηρία των ναυαγών από δελφίνια παραλλήλονται με τον θείο έρωτα και τη χριστιανική σωτηρία: το δελφίνι ερωτεύεται, αγαπά, σώζει τον άνθρωπο και σε χριστιανικά συμφραζόμενα δίδει

► *Βυζαντινό ισοφόρο πλοίο με δελφίνι να κολυμπά στην πλώρη. Βυζαντινός κώδιξ 12ου αι. (Αγιον Όρος, Μονή Παντελεήμονος κώδ. 6, φ. 37α).*

▼ *Υπέρ ευχής και σωτηρίας... επιγραφή στο αργυρό πολυκάνδηλο με τους χριστιανικούς πλέον δελφίνες-σωτήρες, περίπου 550-560 (Washington, Dumbarton Oaks, The Byzantine Collection).*

τον συμβολισμό Δελφίνι Σωτήρ -Χριστός κατά τα Ορφέας-Χριστός, Χριστός-Ιχθύς, καλός Ψαράς, Αλιεύς ψυχών. Στα χριστιανικά ψηφιδωτά, τα γλυπτά, τα υφαντά, τα λυχνάρια και πολυκάνδηλα το δελφίνι μαζί με το ψάρι θα χρησιμοποιηθεί ευρέως ως σύμβολο (Delphinus Salvator) οδηγού και σωτήρος στον δύσκολο πλου της επίγειας ζωής. Ο παιδικός έρωτας θα εικονιστεί μάλιστα ως πτερωτός ερωτιδείς πάνω στη ράχη του δελφινιού και θα συμβολίσει αρκετά χωρίς τον μύθο, με τις χριστιανικές συγγένειες, της Ψυχής και του Ερωτος.

Αν επιχειρούσαμε μια απλή περιδιάβαση των χερσαίων παλαιοχριστιανικών, ψηφιδωτών δελφινιών του Νοτιο-Ελλαδικού χώρου θα διαπιστώναμε ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις (όπως στο ψηφιδωτό οικίας στη Μεγαλόπολη) το δελφίνι αποτελεί απλώς διακοσμητικό θέμα με σχετική διάδοση. Οι παραστάσεις δελφινιών σε ψηφιδωτά και γλυπτά σε όλα τα παράλια παλαιοχριστιανικά άσπετα της Μεσογείου από την Τυνησία, τη Λιβύη, την Αίγυπτο ως την Κιλικία και τα ψηφιδωτά της Καρπάθου, της Αστυπάλαιας, της

◀ Υφαντό με πέντε Νηρηίδες πάνω σε θαλάσσια άλογα και δελφίνια, σε υδροβιότοπο με ψάρια, λωιούς, πουλιά και ψαράδες. Αίγυπτος 5ος-6ος αι. μ.Χ. (Washington, D.C. The Textile Museum).

διάχωρο ψηφιδωτού στη βασιλική των Μολάων.

Ερωτας παιδιών με δελφίνια

Αναφέραμε ως εξαίρεση, στα μέχρι σήμερα γνωστά μας, το ψηφιδωτό της Μεγαλόπολης. Στο κύριο θέμα ψηφιδωτού σε οικία βου αι. υπάρχουν οκτάγωνα με ζώα, ψάρια και με γυμνές παιδικές μορφές που ιππεύουν δελφίνια. Δεν μοιάζουν με τη γνωστή παράσταση του πτερωτού έρωτα πάνω στο δελφίνι, αλλά με αυτή του έρωτα παιδιών με δελφίνια. Το θέμα ιδιαίτερα δημοφιλές και διαδεδομένο, αξιοποιείται στη μικροτεχνία της βυζαντινής Αιγύπτου, σε υφαντά, γλυπτά, ελεφαντοστάινα και κοσμηί ψηφιδωτά ανά τη Μεσόγειο. Το συναντούμε και σε μεσοβυζαντινά περίτεχνα κιβώτια της λεγόμενης μακεδονικής αναγέννησης όπου αντικείμενα τέχνης με εικονίσεις δελφινιών με τον Αρίωνα ή τη λύρα περιγράφονται από τον ποιητή Ιωάννη Γεωμέτρη (10ος αι.): *δελφίς παραπλεί και περιπλεί τη λύραν. Σε μικρογραφίες επίσης χειρογράφων εικονίζονται δελφίνια να παραπλέουν ή να συνοδεύουν βυζαντινά πλοία και να κολυμπούν μαζί με ψάρια και κήτη στα ύδατα των βυζαντινών τοικογραφιών. Όμως μπροστά στη δροσιά των πρωτοβυζαντινών παραστάσεων τα δελφίνια πλέον αυτά μαρτυρούν τη συντελεσθείσα πολιτισμική και αισθητική μετατόπιση, όταν δεν μιμούνται τα παλιά πρότυπά τους: είναι σαν να βγήκαν ψάρια και δελφίνια στην Ξηρά και μετεξελιχθηκαν από μια νέα αισθητική, αυτήν της βυζαντινής τέχνης.*

Ελούντας στην Κρήτη, ή των άλλων παραλίων και νησιώτικων περιοχών αποτελούν μια οικολογικά εναρμονισμένη εικονογραφημένη ζωολογία. Όμως αν και απόλυτα λογικές ως διακόσμηση και σύμβολο, οι απεικονίσεις δελφινιών μας εκπλήττουν ευχάριστα όταν τις συναντούμε στα βουνά και τα όρη. Έτσι αντωπά δελφίνια σχηματίζουν τα πλαίσια ψηφιδωτών λουτρού από το Κάλιο (Αρχαιολ. Μουσείο Δελφών) και βασιλικής στην Αμφισσα. Τέσσερα συμμετρικά δελφίνια γύρω από εγγεγραμμένη σβάστικα σε ψηφι-

δωτό κτιρίου στον Αχινό (αποθήκη Εφορείας Ν. Αγχιάλου). Εκεί όμως που τα δελφίνια ανεβαίνουν στα βουνά είναι στο Κλάφι Ευρυτανίας, στη Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα, β' μισό του βου αι., όπου στο πλαίσιο του ψηφιδωτού, αλλά και στο κύριο θέμα υπάρχουν δελφίνια, ψάρια και άλλα θαλασσινά. Δελφίνια εικονίζονται σε τμήμα ψηφιδωτού από κτίριο στη Θήβα και σε βασιλική στο Δίστομο 5ου αι. Σε ψηφιδωτό κτιρίου στη Σπάρτη του βου αι. δελφίνια κοσμούν την ταϊνία του πλαισίου, όπως και σε ορθογώνιο